

**Verleden en heden van de Roemeens-orthodoxe Kerk
Een visie van binnenuit
Drs. Dragoş-Gabriel Mîrşanu
24 januari 2003**

Verleden en heden van de Roemeens-orthodoxe Kerk
Een visie van binnenuit
Drs. Dragoş-Gabriel Mîrşanu

Dames en Heren,

Bij de uitnodiging om voor u de Orthodoxe Kerk in mijn land, Roemenië, te schilderen, moet ik u enige schroom bekennen, en wel vanwege het respect dat ik voor haar heb [in de oorspronkelijke Engelse tekst van de lezing gebruikt de auteur een hoofdletter, dus 'Her'. Omdat dit in het Nederlands geen gebruik is wanneer wij de Kerk aanduiden, volgen wij dit niet in de vertaling, vert.]. Dat verplicht mij om zowel vereerd te zijn dat ik de gelegenheid heb haar aan u te presenteren, als ook bevreesd te zijn dat ik niet het juiste beeld kan geven dat zij verdient. Ik hoop echter dat de aanraking van de heilige Geest zal aanvullen wat er in mijn portrettering ontbreekt. Deze voordracht volgt een eenvoudige indeling:

Het Verleden:

1. Een korte presentatie van het christendom aan de Beneden-Donau, sinds zijn begin tot aan de geboorte van de moderne Staat (19^e eeuw)
2. De Orthodoxe Kerk in Roemenië, in de context van politieke ontwikkelingen, tot het einde van de Tweede Wereldoorlog
3. De Kerk onder het communisme

Het Heden:

4. Kerk en Staat sinds 1989: de hedendaagse uitdaging en de zaken die aandacht vragen voor de toekomst

Hoewel deze opzet enigszins op een kroniek lijkt, is dat niet mijn bedoeling. De bovenstaande indeling is louter bedoeld om enkele grote verschuivingen in de ontwikkeling van de Roemeens-orthodoxe Kerk aan te duiden, parallel aan de politieke ontwikkeling. Door een chronologische volgorde te nemen, doe ik een concessie aan de methode, maar ik probeer mij voor ogen te houden dat de presentatie van de Kerk zowel haar verschijning als de Geest moet beogen. Daarom moet en kan hetgeen u hier vandaag hoort, niet worden opgevat als een historische schets van de Roemeens-orthodoxe Kerk.

Bovendien is het mijn wens om het godsdienstige leven van de Orthodoxe Roemenen te beschrijven. Dat betekent, in deze lezing, dat het woord 'Kerk' niet alleen slaat op een 'maatschappelijke' presentie, een instituut, maar ook – en in belangrijker mate – op de gemeenschap der gelovigen in de heilige Geest.

1. Het christendom aan de Beneden-Donau

Wanneer wij spreken over de oorsprong van het christendom aan de benedenloop van de Donau, dan moeten we het hebben over de genese (het ontstaan, vert.) van het Roemeense volk, omdat de romanisering van de autochtone bevolking – de Daciërs – in dezelfde tijd plaatsvond als de christianisering (kerstening). Het is niet mogelijk om zonder enig probleem te spreken over die feiten. Na anderhalve eeuw Romeinse aanwezigheid in de provincie Dacia – ruwweg het grondgebied van het huidige Roemenië – gaven de Romeinen het gebied op in 271 nC. De Romeinse erfenis betekende allereerst de geboorte van enige elementen die mettertijd een nieuwe identiteit ontwikkelden: die van Daco-Romeinen naar toekomstige Roemenen. Aangenomen wordt dat de kerstening van de autochtone bevolking rond de 7^e eeuw afgesloten was, gezien het feit dat de migratie van de Slaven, die toen plaatsvond, geen sporen heeft nagelaten in het christelijke woordgebruik, dat woorden bevatte die uit het vulgair-Latijn stammen.

Ondanks de pogingen van de Romeinen om de nieuwe provincie Dacia te urbaniseren, slaagden zij daar niet erg goed in. Om die reden bleef de Daco-Romeinse bevolking over het algemeen

een agrarische samenleving vormen, terwijl opeenvolgende golven van volksverhuizingen (invasies) hen steeds weer regeerden vanaf de 4^e tot ongeveer de 14^e eeuw. Over de geboorte van het Roemeense volk te spreken is altijd een moeilijke uitdaging geweest. Deze beroemde controversie kreeg vaak titels als 'Een raadsel en een historisch wonder: het Roemeense volk'.

Vanuit haar geschiedenis (of tegen de achtergrond van een ver verleden) praktiseerden de Roemenen al die tijd een onhistorisch en volks christendom; dat was gemakkelijk te begrijpen als gevolg van en als antwoord op hun politieke (sociale) 'status'. Voor de Daco-Romeinen (oostelijke Latijnen en Roemenen in de dop) betekende het christendom niet alleen gedoopt worden in de naam van de H. Drie-eenheid, en verving het niet alleen het oude geloof door een nieuw geloof (of door het aanhangen van een of andere filosofie/ideologie). Het betekende – en dat was zelfs belangrijker – een bepaalde manier van leven in de plaatselijke samenleving, de christelijke manier. Dit betekent dat de wet werd gevormd door de christelijke leefwijze van de leden van de plaatselijke samenleving (Roemenen).

Zo'n vaag beeld van wat in de geschiedschrijving van Roemenië en het Roemeense volk het Donkere Millennium wordt genoemd, heeft in het moderne tijdvak sinds het opkomen van nationaliteiten – ik loop hier even vooruit – een stroom in de Roemeense maatschappij doen ontstaan, die het samenkomen van de twee geneses (de Roemeense en de christelijke) als providentieel beschouwde. Zo'n visie is vaak op een triomfantelijke manier door veel geestdriftige nationalistische omschreven met de formule "Het Roemeense volk is als Orthodox [christelijk] geboren". Opvattingen op basis hiervan werden grotendeels ontwikkeld op het einde van de 19^e en aan het begin van de 20ste eeuw, en ik zal er op het juiste moment op terug komen.

Ik ben mij ervan bewust dat ik het er voor u tot nu toe niet duidelijker op heb gemaakt, maar wilt u a.u.b. begrip voor mij hebben. Blijkbaar kan een duidelijk beeld niet worden geschetst. Ik begon met deze overwegingen, om u iets laten proeven van dit mysterie van het christelijke begin in Roemenië. Dat zal u beter de visies van de moderne tijden doen begrijpen.

We kunnen concluderen dat het christendom op het grondgebied van het hedendaagse Roemenië van oude komaf is (soms zelf teruggaand naar de apostel Andreas) en samenviel met het proces van romanisering (maar niet noodzakelijkerwijs als gevolg van die romanisering). Deze processen vonden gelijktijdig plaats, hoewel de termijnen waarbinnen deze synthese plaatsvond in feite zeer weinig bekend zijn.

Terwijl men van de vierde tot de zesde eeuw nC nog steeds Romeinse (en Griekse) invloed onderging, bracht dit land personen voort als de H. Johannes Cassianus of de H. Dionysius Exiguus (de Kleine). Het land was ook getuige van missionarissen als Nicetas van Remesiana en Ulfilas, de 'apostel van de Goten'. Bovendien waren leiders van deze plaatselijke Kerk deel van de oikumene, doordat zij deelnamen aan Oecumenische Concilies.

Afgezien van deze activiteit aan de top – belangrijk, maar toch redelijk irrelevant als het gaat om het vorm geven van de werkelijke levende Kerk – kunnen we weinig zeggen over het christendom van het volk aan de Beneden-Donau. Dat wat we erover menen te weten, hebben we u al verteld.

Plattelandsamenleving

Het plattelandskarakter van de samenleving – of beter gezegd: samenlevingen –, doordrongen van een passend christendom, kende geen definitief einde in de zin van een opmerkelijke historische gebeurtenis. Wat algemeen wordt erkend is dat de eerste 'Roemeense' politieke structuren teruggaan tot de 8^e en 9^e eeuw nC. Het einde van de migraties, de tijd rond de 14^e en 15^e eeuw, is de tijd waarin zowel de middeleeuwse Staten als Kerken werden gevestigd.

Walachië en Moldavië (Moldova) zullen zich ontwikkelen samen met hun lokale Kerken, dat wil zeggen samen met een geëigende kerkelijke hiërarchie. De vestiging als geheel werd voltooid in de schaduw van het Byzantijnse Rijk en onder de geestelijke 'begeleiding' van de Grote Kerk – de Zetel – van Constantinopel. Het continueren van het Byzantijnse leven in de Roemeense landen is soms beschouwd als een 'Byzantium na Byzantium'. Het is anderzijds ook waar dat we eveneens kunnen spreken van een onderscheid (met Byzantium, vert.). De voortdurende strijd voor politieke onafhankelijkheid (voor en na de val van Constantinopel onder de Ottomaanse Turken), tegen de achtergrond van het bovengenoemde volks-Christendom, komt namelijk tot ontwikkeling in de Kerk, op zijn minst in de Kerk als instituut.

Desondanks bleef het Orthodoxe christendom altijd doordrongen van volks (Roemeens) bijgeloof; men voltrok meer rituelen dan alleen de sacramentele cultus van de Kerk. Er wordt vaak beweerd dat het begrijpen van de Liturgie en van de betekenis van de sacramenten als

Eucharistie en Biecht beperkt bleef tot de sfeer van de geestelijken (clerus). De gewone gelovige leeft volgens zijn eigen 'keuze' of die van zijn ouders: men vast, maar tegelijkertijd gaat men zich te buiten aan drinken. Men kan soms ergens heen gaan om een eerbiedwaardige priester of monnik te ontmoeten, maar tegelijkertijd een blind vertrouwen aan de dag leggen in een onveranderlijk geloof, of de meest 'heidense' rituelen voltrekken of bijwonen.

Monnikendom

Een belangrijke ontwikkeling in de middeleeuwse Roemeense landen was het oosterse monnikendom. Hoewel dit al in het eerste millennium aanwezig was, is de groei ervan voornamelijk te danken aan de spirituele stroming die hesychasme heet. Het hesychasme gaat terug tot zelfs de 5^e en 6^e eeuw nC, maar onderging een herschepping tussen de 10^e en de 14^e eeuw, in het bijzonder in verbinding met de H. Berg Athos.

Gezien vanuit een virtueel binnenperspectief liet het traditionalisme van het monastieke leven dit onderdeel van de Kerk misschien het minste de 'Roemeense' invloed ondergaan. Het is betekenisvol dat het hoogtepunt van het monachisme in de Roemeense landen bereikt werd in de 18^e eeuw, toen St. Paissij Velitsjkovskij vanuit Kiev Rus' een voortreffelijke activiteit in Moldavië ontplooidde, waarbij Roemenen, Russen en Grieken waren betrokken.

Niettemin moeten wij hieraan toevoegen, dat veel kloosters onderhorig waren aan verschillende heilige plaatsen op de Berg Athos, in Constantinopel of in het Midden-Oosten. Ze stonden onder zeer sterke Griekse invloed. Pas in de 19^e eeuw zien we bepaalde monastieke 'regels' ontstaan die aansluiten bij het 'Roemeense karakter'.

Last but not least, tijdens de middeleeuwen was de heer (de voivode, de vorst) boven alles de absolute behoeder van de Kerk (inclusief als het ging om het in stand houden van het juiste geloof/de juiste eredienst, d.w.z. de Orthodoxie). Merken wij op dat in veel gevallen deze voivode geen Roemeen was (voornamelijk in de 18^e eeuw, toen het allemaal Grieken waren uit Constantinopel).

2. De Roemeens-orthodoxe Kerk en politieke ontwikkelingen

Het is misschien gepast om te zeggen, dat er zich sinds de middeleeuwen een 'Roemeense religieus-politieke symbiose' had ontwikkeld, die tot de opvatting leidde dat de Kerk er is voor het volk, en niet andersom. De Kerk zou mettertijd steeds meer een nationale Kerk en een Staatskerk worden.

We zien sinds de 18^e eeuw in Transylvanië, – waar vele Orthodoxe Roemenen rond 1700 het uniatisme ondergingen –, en sinds de 19^e eeuw in Moldavië en Walachije een heroriëntering op Europa. Het is een strijd die velen (en dit waren niet alleen intellectuelen) voerden voor een zekere europeïsering op de weg naar de eenheid van de natie en op de weg naar een nieuwe moderne staat.

De Kerk als instituut kwam steeds meer onder de controle van de staat, ook al bracht dit feit in vergelijking met het achttiende-eeuwse Rusland of het negentiende-eeuwse Griekenland, minder schade toe. Na de eenwording van Walachije en Moldavië in 1859 als de 'Roemeense Verenigde Vorstendommen' (spoedig onder de naam 'Roemenië') werd er een reeks beslissingen genomen aangaande de Kerk onder het strenge toezicht van vorst Alexandru Ioan Cuza. De secularisering (confiscatie door de staat, vert.) van de monastieke bezittingen (voorheen onder de buitenlanders vallend) veroorzaakte een grote schok voor heel de Kerk.

Gevolg was dat alleen oude monniken en nonnen hun levenswijze mochten voortzetten. De anderen werden gedwongen om terug te keren in de burgerlijke samenleving. Bovendien had over het algemeen de wetgeving van 1862 en 1866 tot gevolg dat de clerus onderhorig werd aan de staat.

Het groeiende nationale karakter van de Orthodoxe Kerk kan betekenisvol worden geïllustreerd door de verordening dat de diensten in het Roemeens moesten worden gehouden, waarbij elk gebruik van het Grieks in de ban werd gedaan.

Het was ondanks die politiek een tijd van een echte Roemeense spiritualiteit, met name in de tijd van bisschop Calinic van het Cernica-klooster (bij Boekarest). Het monnikendom wordt opgezet, uitgaand van de bovengenoemde Paissij van Neamt (Moldavië), op de 'coördinaten' van de nieuwe mens, de Roemeen. Op deze manier werd de monastieke leefregel geschapen volgens de 'Roemeense ziel', in een poging om de middenweg te vinden tussen de Athonitische en de Russische leefwijze.

Nationale identiteit

De discussie over het nationalisme ontwikkelde zich, waarbij individuele mensen maar ook de massa's betrokken raakten. Aan de ene kant waren er de mensen die droomden van een Europees, modern, seculier, urbaan Roemenië. Aan de andere kant waren er diegenen die droomden van een traditionele Byzantijns-achtige Orthodoxe staat, gebaseerd op een landbouweconomie.

In de eerste plaats vereiste de onafhankelijkheid van het Turkse Rijk (in 1877) een – in de ogen der politici – vergelijkbaar zelfbestuur van de Roemeens-orthodoxe Kerk. De autocefalie werd aangevraagd en in 1885 verkregen, niet zonder terughoudendheid van de Oecumenische Zetel in Constantinopel (Istanbul).

Later, in 1918, schiep de annexatie van Transylvanië (Ardeal) ruimte voor een nieuw concept: het Grote Roemenië (én Groot-Roemenië) [...the Big (but also Great) Romania, vert.]. Dit ging niet alleen over geografie, maar het betekende de opkomst van een hele generatie van nationalistes, die politiek georganiseerd waren in extreem-rechts. De normale godsdienstige mystiek was vervangen door een zekere 'mystiek van de natie'. Het hogelijk geprezen 'Roemeense Christendom' moest worden opgezet binnen een politiek raamwerk, dat zou leiden tot een nationale orthodox-fundamentalistische Staat; een totalitarisme dat zou zijn geleid door een ultra-orthodoxe pro-Duitse groep, het 'Legioen van de aartsengel Michaël' geheten (later: de 'IJzeren Garde', 1940-1941).

De Roemeense monarchie begaf zich niet minder agressief in deze strijd om het gezag, binnen deze context van de drang naar nationale identiteit. Het nationalistische en corporatistische Orthodoxisme werd gepresenteerd als de autochtone oplossing voor zowel het westerse kapitalisme als het communistische collectivisme, die als atheïstische structuren werden genoemd. Geloof werd gezien als het bindmiddel voor Natie, Kerk en Staat in de visie van talloze leken-theologen tussen de twee wereldoorlogen. Tegen de achtergrond van tezelfdertijd plaats vindende agressieve bedoelingen van vele naaste of verre naburen boden de officiële theologen van de Roemeens-orthodoxe Kerk (vanaf 1925 een patriarchaat), hoewel ze de extreme standpunten veroordeelden, geen alternatief, en gaven om die reden repliek... met te zwijgen.

3. De Kerk onder het communisme

De Russische inval van 1944 markeert het begin van een nieuwe periode in Roemenië, dat tot 1989 onder een communistische regering zal zijn. Terwijl het een periode van militaire dictatuur beëindigde, bracht het communistische totalitaire systeem ook de ommezwaai van nationalisme naar internationalisme.

Dit proces werd uitgevoerd door het vervolgen van veel politici en intellectuelen, maar ook van de elite van de Kerken. In de gevangenis stierven ontelbare politieke gevangenen; anderen zaten voor 18 jaar vast. Op het bevel van Stalin om een einde te maken aan de Kerk verenigd met Rome (dat wil zeggen: met het Westen), werd de Roemeense Grieks-katholieke Kerk in 1948 buiten de wet gesteld. De clerus werd gevangengezet en de gelovigen werden lid van de Roemeens-orthodoxe Kerk. De Roemeense Communistische partij was voornemens absolute controle over de Roemeens-orthodoxe Kerk uit te oefenen.

Er waren meerdere periodes van vervolging, maar heel belangrijk was de laatste, van 1958 tot 1964, toen hardnekkige Orthodoxe tegenstanders, zowel geestelijken als intellectuelen, gevangengezeten werden. In 1959 werden 200 kloosters gesloten. Vierduizend monniken en nonnen (die nutteloos waren voor de communautaire maatschappij) werden gedwongen terug te keren in de wereld om het nieuwe Roemenië op te bouwen.

Kerk onder Ceausescu

Van 1965 tot 1974 was er een periode van ontspanning onder de regering van Nicolae Ceausescu, op het gebied van de binnenlandse politiek, d.w.z. een soort van bevrijding. Hierna kwam er een tijdperk van acute tirannie, van ideologische onderdrukking, en op economisch gebied een versnelling van verstedelijking en industrialisatie.

De reactie van de Orthodoxe hiërarchie hierop was ongelijk. Ze had geen ervaring met het feit dat Kerk en Staat eigenlijk gescheiden zijn. De meeste van haar leden kozen voor een compromis, met de bedoeling de plaatselijke structuren van de Kerk te sauveren. Toch waren er ook veel gelovigen (priesters, monniken, leken) die kozen voor verzet en hun geloof beleden

onder het gezichtspunt van het martelaarschap.

Theologisch onderwijs voor de clerus bestond nog, maar op het hoogste niveau slechts in twee Instituten, terwijl in de hele regio van Moldavië – waarschijnlijk de meest 'spirituele' of 'godsdienstige' streek van Roemenië, het land van de kloosters – jonge jongens alleen maar priester konden worden door het seminarie van Neamt (klein seminarie) af te maken. Aan de ene kant betoonden de Roemeense theologen (net als de andere intellectuelen) zich zwak, als het ging om een efficiënt en geëngageerd antwoord op de sociale leer van de staat, die de Kerk omvormde van een Belijdende Kerk naar een Slaafse Kerk; aan de andere kant verkregen publicaties van de Orthodoxe Kerk door heel het land een vrijheid die in geen enkel ander communistisch land werd gevonden. Vandaar dat in die uitgaven een heleboel geleerden, niet-theologen (zoals historici, kunsthistorici, filosofen, enzovoorts), de ruimte vonden om te publiceren.

Hoewel ze in gevangenschap verkeerde, kon de Roemeens-orthodoxe Kerk zichzelf soms vrijmaken (onder de dekking van eerdere compromissen), ten minste vanuit het wetenschappelijke standpunt. Ze bereikte enkele behartenswaardige resultaten; noemen we hier alleen maar het werk van vader Dumitru Staniloae.

Liturgisch getto

Dit is het moment om iets te zeggen over het godsdienstige leven van de Orthodoxe gelovigen tijdens het communisme. Gebrek aan het meest minimale godsdienstonderwijs in de vroege schooljaren veroorzaakte mettertijd het verlies van het werkelijke verstaan van het christendom bij de meerderheid van de gelovigen. Dat raakt meestal een werkelijk leven in Christus... Het werd op een of andere manier duidelijk dat een halve eeuw van vervolging de Kerk tot een liturgisch getto had gemaakt, waar de gelovigen in feite werden 'geliturgiseerd' in plaats van geëvangelseerd.

Op deze manier werd een intiem en persoonlijk geloof van de Orthodoxen vervangen door het ritualistische behoren tot een min of meer droge Orthodoxie. Doopsels en uitvaarten werden met een tamelijk grote regelmaat gehouden, soms zelfs door leden van de Communistische Partij, natuurlijk in het geheim. Ook vonden er regelmatig huwelijksluitingen plaats. Binnen het gewone gezin was het normaal dat een ouder gezinslid – dat godsdienstonderwijs had gekregen vóór het communisme – de jeugd tenminste eenvoudige gebeden leerde en het kruisteken.

Hoewel men tot op zekere hoogte gesecculariseerd was, werden de grote christelijke feesten, zoals Pasen, Kerstmis of het Ontslapen van de Moeder Gods door velen als zodanig gevierd: d.w.z. als christelijke evenementen, niet alleen als gelegenheden om te feesten (plezier te maken). Zelfs degenen die niet naar de kerk gingen, hielden zich aan het gebruik van het vasten. Ook was de traditie om gedachtenissen voor de doden te houden niet verloren gegaan. Het is niet nodig om te benadrukken dat alle tradities levendiger werden bewaard op het platteland dan in de stad.

De revolutie

De Roemeense revolutie in december 1989, één van de revoluties in Midden- en Oost-Europa, was de meest bloedige. Aan het totalitarisme van Ceausescu werd na een agressief verzet een einde gemaakt: meer dan duizend mensen, overwegend jongeren, stierven voor de vrijheid. In die dagen hing om de revolutie een mystieke geur, velen zo niet iedereen herinnerden zich... God. De beschieting van jongeren op de trappen van de Orthodoxe kathedraal in Timisoara was symptomatisch. Degenen die stierven worden vaak niet herinnerd als helden, maar als de 'martelaren van december'.

Na de euforie – niemand was voorbereid op het herscheppen van Roemenië – oriënteerde Roemenië zich definitief op Europa. Het oude debat uit de tijd tussen de oorlogen tussen het individualistische liberalisme en het nationalistische collectivisme werd van stal gehaald. De intellectuelen en de Kerk probeerden een dialoog voor het welzijn van de samenleving te voeren, maar in een klimaat van wederzijdse beschuldigingen liep het uit op een algehele mislukking van de dialoog.

4. Kerk en Staat sinds 1989

De Roemeens-orthodoxe Kerk maakte binnen de hiërarchie grote beroering door in de periode onmiddellijk na de revolutie. Natuurlijk, de vraag was of de bisschoppen die gecollaboreerd hadden met het vroegere regime wel of niet in functie konden blijven. Na een periode van verwarring zette patriarch Teoctist zijn missie voort, hoewel hij zich onmiddellijk na de revolutie voor een korte tijd had teruggetrokken in een klooster. Nieuwe bisschoppen werden gewijd, waaronder enkele heel jonge bisschoppen, waarvan verwacht werd dat zij een mentaliteitsverandering zouden ondersteunen. Het wordt algemeen erkend dat de Kerk veel tijd verloren heeft in de eerste jaren na de revolutie. Deze tijd had gebruikt kunnen worden voor een goede evaluatie en standpuntbepaling ten opzichte van de nieuwe staat. Een succes was de invoering van godsdienstonderwijs op basisscholen en pastorale zorg in de ziekenhuizen en het leger (1991). De volkstelling van 1992 liet zien dat een grote meerderheid orthodox was: 86,6% van de bevolking verklaarde te behoren tot de Roemeens-orthodoxe Kerk. De parlementsverkiezingen van 1992 plaatsten de Roemeens-orthodoxe Kerk in een zelfde stand-by positie tegenover de ontwikkeling van de civiele samenleving. De revitalisering van de Grieks-katholieke Kerk was een belangrijk moment dat tot grote spanningen leidde tot aan de dag van vandaag. Belangrijke politieke en sociale gebeurtenissen waar de Kerk in deelnam, gebeurden in de loop van de jaren negentig.

Opleving

Voordat ik daar op inga, wil ik echter eerst de Kerk voorstellen als het levende lichaam van Christus, de manier waarop de gelovigen het christendom hebben geleefd sinds het herstel van de vrijheid van levensovertuiging in 1989. Afgezien van de oudere generaties hadden de mensen die in 1990 40 jaar of jonger waren geen godsdienstonderwijs gehad.

Een poging om een beeld te geven van het religieuze leven aan het begin van de jaren negentig, moet beginnen met het noemen van de indrukwekkende kerkgang van mensen uit die leeftijdsgroepen, de jongere generaties. De Kerk werd ontdekt als goddelijke instelling en als gebouw.

Het monastieke leven werd meer en meer gewaardeerd, ten minste als een theoretisch model; bovendien kozen steeds meer jongeren voor dit leven. Een aantal voormalige kloosters (omgebouwd tot centra voor landbouw of onderzoek) opende de deuren om mannen en vrouwen te verwelkomen. Nieuwe kloosters werden gebouwd, zodat Roemenië nu het indrukwekkende aantal van ongeveer 650 monastieke gemeenschappen met 7.500 monniken en monialen telt. In veel steden van Roemenië (niet zo veel in Boekarest) werden kerken gebouwd. Bijvoorbeeld, in mijn stad, Iasi, eens een bekende burcht vol kerken, is het aantal nu toegenomen van ongeveer 65 in 1989 tot 120. Het aantal is dus bijna verdubbeld.

Het is juist om op te merken, dat voor velen dit 'naar de kerk gaan' slechts een 'modegril' was. Al in 1994 kwamen er minder jongeren dan in voorgaande jaren. De vrijheid die zij genoten, bracht hen in contact met oosterse opvattingen en gewoonten (al lang bekend in het Westen) [bedoeld is: uit het niet-christelijke Oosten, bijvoorbeeld India, vert.]. Gelukkig duurde ook deze modegril erg kort. Nu kunnen we spreken over een terugkeer naar de Kerk, wel niet zo groot als in de eerste jaren, maar misschien meer bewust, omdat de eerste jaren getypeerd kunnen worden als een vorm van piëtisme toen goed christelijk onderwijs ontbrak.

Onderwijs

Het godsdienstonderwijs op school werd eerst facultatief toegestaan, daarna werd het geleidelijk verplicht gesteld voor de hele basisschool en nu is het verplicht voor de eerste acht klassen van de basisschool en facultatief voor de middelbare school (maar in feite wordt het ook hier meer gegeven dan niet). De docenten die godsdienst doceren hebben, normaal gesproken, een afgeronde theologische studie gedaan. Zeker, in het begin was er slechts een beperkt aantal gekwalificeerde docenten, maar nu zijn er steeds meer theologen die dat tekort aanvullen, hoofdzakelijk jonge vrouwen.

De faculteiten van de Orthodoxe Theologie stegen meer en meer in aanzien. Na Iasi en Cluj in het begin van de jaren negentig werden ze opgenomen in tal van universiteiten, hoewel het al gauw duidelijk werd dat er nu te veel zijn (deze situatie moet in de komende tijd veranderen). Omdat de wens om priester te worden bij velen leefde, zijn we nu getuigen van de ongelooflijke situatie dat er diocesen zijn zonder vacatures in parochies! Hoewel de Orthodoxe Kerk vrouwen niet kan toelaten tot het priesterschap, zijn ze welkom als studenten aan deze faculteiten, zij het

in specifieke afdelingen, zoals sociaal werk en kerkelijke kunst. Zij worden vandaag de dag meer en meer ingeschakeld in de missie van de Orthodoxe Kerk.

Bedevoarten

Een opmerkelijk aspect van het religieuze leven in Roemenië zijn in al deze jaren de verschillende bedevaarten naar hoog vereerde relieken (St. Parashiva van Iasi, St. Dumitru van Boekarest) of iconen (zoals die van de kloosters Necula, Dervent, etc.). Bovendien worden voortdurend pelgrimages gehouden naar de 'agglomeraties' van kloosters in regio's, zoals Moldavië en Oltenië.

Van bijzonder belang waren de mogelijkheden om een fragment te vereren van het echte Kruis van Onze Heer, de gordel van de Moeder Gods, of de relieken van de heilige apostel Andreas, St. Joris en St. Johannes Cassianus, alles in de loop der jaren bijeengebracht om vereerd te worden samen met St. Paraschiva in Iasi. In enkele jaren schatte men het aantal pelgrims op meer dan een miljoen personen, een feit dat ongekend is in de Orthodoxe wereld.

We mogen ook een ander voordeel van de godsdienstvrijheid niet vergeten: het grote aantal religieuze boeken dat in de afgelopen 13 jaar is gepubliceerd; de goede kwaliteit van enkele religieuze tijdschriften; de oprichting van enkele orthodoxe radiostations, die verbonden zijn met enkele kerkelijke centra.

De Roemeense Kerk en oecumene

Nu wil ik kort terugkomen op de beschrijving van de Kerk in deze periode van algemene transitie. In 1994 verklaarde de Roemeens-orthodoxe Kerk dat zij 'nationaal, autocefaal en één is in haar organisatie'. Sinds het interbellum werd zij niet 'nationaal' genoemd maar 'grootste' of 'van de meerderheid', en tijdens het communisme was zij officieel slechts één van de denominaties; dit was een stap vooruit, hoewel sommigen daar een hekel aan hadden, vooral de wedergeboren Grieks-katholieke Kerk.

Een belangrijk aspect van het leven van de Kerk was de oecumenische dialoog met de Rooms-katholieke Kerk (vanaf 1980). Vanaf 1991 probeerde president Ion Iliescu al politiek voordeel te halen uit een bezoek van de paus aan Roemenië. Dit was niet mogelijk, omdat de paus ook uitgenodigd wilde worden door de Kerk van de meerderheid, en de Roemeens-orthodoxe Kerk de tijd nog niet geschikt vond (dit was een van de meest treffende houdingen van onafhankelijkheid ten opzichte van de staat). In 1993 was de Roemeens-orthodoxe Kerk de eerste onder de autocefale Orthodoxe Kerken die het oecumenisch document van Balamand ondertekende, dit onder sterke kritiek van de geünieerden in Roemenië.

In nauwe samenwerking met de oecumenisch patriarch, Bartholomeüs I (een pleitbezorger van dialoog; hij bracht een belangrijk bezoek aan de paus in 1995) ontwikkelde de Roemeens-orthodoxe Kerk de dialoog tot het moment dat de toestemming werd gegeven voor het bezoek van de paus, voor de eerste keer in een land met een grote Orthodoxe meerderheid. De toestemming werd echter gegeven na veel aarzelen vanwege mogelijke implicaties van het bezoek van de paus met betrekking tot de misverstanden tussen de twee kerken, de Orthodoxe Kerk en de Grieks-katholieke Kerk.

Het bezoek vond plaats in mei 1999 en het was volgens bijna iedereen een groot succes. Soms wordt deze gebeurtenis wel gezien als een echt nieuw begin in een visionair perspectief. Na Roemenië bezocht de paus ook andere 'Orthodoxe' landen, zoals Griekenland en Oekraïne, maar hij kon zijn doel, een bezoek aan Rusland, niet realiseren.

Sindsdien zijn er in deze dialoog twee grote dingen gebeurd. Ten eerste, de bijeenkomst in Baltimore (2000) van de internationale commissie voor dialoog tussen orthodoxen en katholieken; helaas liep deze bijeenkomst uit op een volledige mislukking. De deelnemers konden niet eens een eenvoudig document ondertekenen. Dit gebeurde voornamelijk vanwege hetzelfde delicate probleem van de grieks-katholieken. Ten tweede, in oktober 2002 bracht patriarch Teoctist een tegenbezoek aan paus Johannes Paulus II. Het welkom was even warm als het onthaal van de paus in Boekarest drie jaar daarvoor.

De maatschappelijke rol van de Kerk

Tegen de achtergrond van deze oecumenische inspanningen (vaak gezien als een toenadering tot het Westen) is het misschien goed om deze presentatie af te ronden met enkele socio-

politieke uitdagingen voor de Roemeens-orthodoxe Kerk in deze tijd.

De resultaten van de volkstelling die zo een grote meerderheid van Orthodoxe gelovigen lieten zien, gaven de hiërarchie de indruk dat zij van betekenis is in het politieke leven. Zelfs zonder echt betrokken te zijn (natuurlijk, niet als een partij), want de clerus kan alleen apolitiek zijn. In 1998 gaf een gerespecteerd lid van de Synode een publieke verklaring die wij kunnen samenvatten als volgt: "De Kerk maakt de politiek niet, maar zal er voor zorgen dat de politiek gemaakt wordt door de besten!" Zo neemt de Kerk het recht om de gelovigen dan wel niet te adviseren op wie ze moeten stemmen, maar ten minste op wie ze niet moeten stemmen. In 2000, voor het einde van de tweede stemronde (toen één van beide kandidaten met extremistische opvattingen kwam) adviseerde de patriarch zelf de gelovigen om verre te blijven van verleidingen van extremisme.

Het is goed hier kort in gedachte te roepen dat in 1999 de Roemeens-orthodoxe Kerk gevraagd werd voor arbitrage ten tijde van de extreem gewelddadige beweging van mijnwerkers. De Kerk heeft deze taak goed volbracht.

In een tijd waarin de hele samenleving bijna alleen leeft voor de 'Europese integratie' en de veiligheid gewaarborgd wordt door de NAVO, waren er stemmen (al vanaf 1997) dat de Roemeens-orthodoxe Kerk zoveel mogelijk buiten deze structuren wil blijven, als zouden deze te vergelijken zijn met die van de Wereldraad van Kerken. Het wordt vaak vergeten dat Griekenland lid is en dat Cyprus (een ander land met een Orthodoxe meerderheid) uitgenodigd is om lid te worden van de EU.

Dat dilemma is sindsdien opgelost, omdat onlangs Roemenië opgenomen werd in de NAVO en uitgenodigd werd lid te worden van de EU in 2007. Volgens de voorzitter van de Europese Commissie, Romano Prodi – zoals hij heeft gezegd in een ontmoeting met de oecumenische patriarch, Bartholomeüs I, in Amsterdam in oktober 2002 – zal de Orthodoxe Kerk een belangrijker rol spelen bij de toetreding van Oost-Europese landen tot de Europese Unie. Zo liggen de feiten, ondanks het voor de westerling zo moeilijk te aanvaarden feit van het patronage van de Kerk over het volk in de landen met een grote Orthodoxe meerderheid.

Ongeveer twee jaar geleden werd in Straatsburg de Conferentie van jonge Roemeense theologen opgericht. Ze studeren allemaal hier in het Westen en ze noemen zichzelf 'de generatie van de Europese integratie' en zij willen bruggen bouwen tussen ons land en onze kerk en de kerken van het Westen. Hopelijk is deze inleiding daaraan een bijdrage!

Het beste heeft de Servische bisschop Nikolaj Velimirovic deze ultieme uitdaging onder woorden gebracht:

"Het Westen is rusteloos – het Oosten in onderwerping.

Het Westen knabbelt onophoudelijk aan de Boom van Kennis en voelt een steeds grotere honger naar kennis – het Oosten blijft onder de Boom van Kennis, maar kan zich niet uitstrekken om de vruchten te pakken.

Het Westen draagt zorg voor organisatie, of de buitenkant van de dingen, terwijl de innerlijke deugden één voor één verloren gaan – het Oosten laat onvermoeid de innerlijke deugden groeien, terwijl de uiterlijke waarden vervallen en ten onder gaan.

Het Westen gelooft op de eerste plaats in de werken van de mens, op de tweede plaats in de werken van God en op de derde plaats in God. – het Oosten gelooft in God, maar maakt zich niet druk over de werken van God en negeert de werken van de mens. – Daarom is er geen eenheid in het Westen en kan het geen eenheid bereiken, want de eenheid is alleen in God; en daarom leidt het handelen van het Westen zo vaak tot oorlog en de vrede van het Oosten tot onderwerping. Maar waarom is dat zo, kind?

Dat komt omdat het Westen zich Christus niet eigen kan maken – en het Oosten kan zich Jezus niet eigen maken.

Omdat het Westen de mens kent, maar niet ook God kent – en het Oosten God erkent, maar de mens niet ook erkent.

Daarom is het Westen rusteloos – en leeft het Oosten in onderwerping.

En Jezus Christus strekt zich uit om zowel het Westen als het Oosten in één omarming te bereiken, maar kan het Oosten niet pakken vanwege het nirwana, noch het Westen vanwege de uitstekende zwaarden.

Het Oosten en het Westen zijn daarom in je ziel; de onrust en de onderwerping zijn zaden van dezelfde grond. De Boom van Kennis en de Boom des Levens groeien naast elkaar. Het Oosten en het Westen veroorzaken een botsing in iedere mens, niet zoals een buurtruzie, maar als een echt duel.

Ken de Boom des Levens en je zult genezen worden van beide ziektes van het Oosten en van het Westen en je zult een gezond, heel, menselijk wezen zijn, en een menselijk wezen als zodanig is optimistisch. Dan zullen werk en geloof de plaats innemen van de genoemde ziektes en bloeien op de mest van de rusteloosheid en de onderwerping.”

Dames en Heren, ik beëindig mijn lezing, bewust van het feit dat niemand de Orthodoxie alleen door lezingen kan leren kennen. Dit kan een beginpunt zijn. Ieder die de Orthodoxie wil leren kennen (en dat zijn er veel) moet naar de bronnen gaan, naar de wortels, die aanwezig zijn in het echte leven van de Kerk.